

3.4. COVID-19 pandemijos poveikis civilinių bylų teismo proceso organizavimui

Šioje mokslo studijos dalyje analizuojamos nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose organizavimo teisinės ir praktinės prielaidos iki COVID-19 pandemijos, vertinama, kokią poveikį kilusi pandemija turėjo informacinių technologijų, konkrečiai vaizdo konferencijų ir telekonferencijų, naudojimo civilinių bylų teismo procese teisiniam reglamentavimui, teisminei praktikai, į kokius pandemijos metu išryškėjusius nuotolinio teismo proceso aspektus būtina atsižvelgti siekiant užtikrinti, kad informacinių ir elektroninių ryšių technologijų siūlomi sprendimai ateityje netaptų prielaida pažeisti pagrindines teisingumo vertybes, tokias kaip teisminės gynybos prieinamumas, teisėjų nepriklausomumas ir nešališkumas, teisingas teismo procesas ir teismo sprendimų kokybė. Manytina, kad nuotoliniai teismo posėdžiai civilinėse bylose pasibaigus pandemijai turėtų išlikti išimtimi, kuria gali būti naudojamosi tik atidžiai įvertinus tokios posėdžio formos tinkamumą konkrečioje civilinėje byloje ir atsižvelgus į proceso dalyvių nuomonę šiuo klausimu.

3.4.1. Nuotoliniai teismo posėdžiai civilinėse bylose – moderni realybė ar pavojus tinkamam teismo procesui?

COVID-19 pandemijos valdymas, pareikalavęs laikytis griežtų fizinio atstumo priemonių, tapo nemenku iššūkiu teisės į teisminę gynybą užtikrinimui ir teismo proceso civilinėse bylose, pagrįsto žodiškumo, betarpiškumo ir tiesioginio dalyvavimo principais, tinkamam organizavimui.

Žodiškumo principas civiliniame procese turi tvirtas istorines šaknis ir neabejotinai šiandien vis dar gali būti įvardijamas kaip vienas esminių civilinio proceso principų. Šis principas kontinentinės Europos valstybių civilinio proceso teisėje išgalėjo po XIX–XX a. įvykusios civilinio proceso teisės reformos, pasibaigusios naujų civilinio proceso kodeksų priėmimu.¹¹⁵⁸ Perėjimas prie žodiškumo principu grįsto civilinio proceso reiškė naują civilinio proceso doktriną, apimančią ne tik tai, kad teismo posėdis, kuriame byla nagrinėjama iš esmės, turi vykti žodžiu, tačiau ir su tuo

¹¹⁵⁸ 1806 m. Prancūzijos, 1877 m. Vokietijos, 1895 m. Austrijos, 1864 m. Rusijos, 1942 m. Švedijos civilinio proceso kodeksai

susijusius betarpiškumo, viešumo, koncentracijos, laisvo įrodymų vertinimo principus bei siekį stiprinti teismo autoritetą.¹¹⁵⁹

Žodinis bylos nagrinėjimas ir tiesioginis dalyvavimas teismo posėdyje yra pripažįstamas sudedamąja teisės į tinkamą teismo procesą, įtvirtintą EŽTK 6 straipsnyje, dalimi. EŽTT ne kartą yra pažymėjęs, kad EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į viešą bylos nagrinėjimą reiškia teisę į žodinį bylos nagrinėjimą bent jau vienoje instancijoje ir kad posėdžiai, kurie vyksta tik pirmojoje ir vienintelėje instancijoje, turi vykti žodinio nagrinėjimo forma.¹¹⁶⁰ Kita vertus, EŽTT taip pat yra konstatavęs, kad pareiga rengti viešą bylos nagrinėjimą nėra absoliuti, kad žodinis bylos nagrinėjimas nėra būtinas, jei bylos šalis aiškiai atsisako tokios savo teisės ir jei byloje nėra viešojo intereso, taip pat yra tam tikrų išskirtinių aplinkybių, pavyzdžiui, kai nėra tiriamos faktinės aplinkybės arba teisės klausimai, kurie negalėtų būti tinkamai išspręsti remiantis vien bylos rašytine medžiaga ir šalių rašytiniais paaiškinimais.¹¹⁶¹

Nepaisant gan greitai išryškėjusių vien žodiškumu grįsto civilinio proceso modelio trūkumų ir jau apie XX a. vidurį kontinentinėje Europos civilinio proceso teorijoje ir praktikoje priimtoms kompromisinės taisyklės dėl žodinio ir rašytinio proceso principų derinimo¹¹⁶², žodinio proceso principas daugelyje jurisdikcijų ir šiandien išliko dominuojančiu civilinio proceso principu, ypač jei kalbėsime apie procesą pirmosios instancijos teisme. Lietuvos Respublikos civiliniame procese taip pat įtvirtintas žodinio ir rašytinio proceso principų derinimas, žodiškumo principui išliekant dominuojančiam pirmosios instancijos teismo procese (CPK 15, 153 straipsniai).

Žodiškumo principas, greta tokių visuotinai pripažintų privalumų kaip paprastumas, aiškumas, teismo darbo viešumas, galimybė tiesiogiai bendrauti teisėjui ir proceso šalims, kartu sudaranti prielaidas nedelsiant pašalinti kilusius neaiškumus ar trūkumus, išsiaiškinti tikruosius šalių ketinimus, palankumas šalių sutaikymo galimybėms, turi ir trūkumų, kurių bene svarbiausi – neigiama įtaka bylos nagrinėjimo trukmei ir ekonomiškumui, ypač jei bylos šalys yra iš skirtingų miestų ar valstybių. Šiuos neigiamus aspektus šiek tiek sušvelnina jau minėtas žodiškumo principo

¹¹⁵⁹ Adolf Homburger, „Functions of Orality in Austrian and American Civil Procedure“, Buffalo Law Review 20, 1 (1970): 11, < <https://digitalcommons.law.buffalo.edu/buffalolawreview/vol20/iss1/6>>.

¹¹⁶⁰ EŽTT 2000 m. liepos 25 d. sprendimo byloje *Tierce ir kt. prieš San Mariną*, peticijos Nr. 24954/94, 24971/94, 24972/94, 94 punktas; 2006 m. lapkričio 23 d. sprendimo byloje *Jussila prieš Suomiją*, peticijos Nr. 73053/01, 40 punktas; 2009 m. gruodžio 10 d. sprendimo byloje *Koottummel prieš Austriją*, peticijos Nr. 49616/06, 19 punktas, kt.

¹¹⁶¹ EŽTT 2002 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje *Döry prieš Švediją*, peticijos Nr. 28394/95 ir kt.

¹¹⁶² Egidijus Laužikas, Valentinas Mikelėnas, Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė*. I tomas (Vilnius: Justitia, 2005), 208.

derinimas su rašytiniu procesu, tačiau, atsižvelgiant į tai, kad kalbėti apie visišką žodiškumo principo civiliniame procese atsisakymą šiandien yra paprasčiausiai ne-realu, imta ieškoti ir kitų priemonių, kurios padėtų užtikrinti asmens teisę į bylos išnagrinėjimą per protingą terminą. Dėsninga, kad sparčiai vystantis informacinėms technologijoms imta ieškoti jų panaudojimo spartinant teismo procesą galimybių.

Apie informacinių ir elektroninių ryšių technologijų panaudojimą civilinių bylų (ir ne tik) procese siekiant teismo proceso spartinimo ir ekonomijos imta diskutuoti dar gerokai iki pasaulį užklupusios COVID-19 pandemijos. Šios srities pradininke pripažįstama JAV, kurioje pirmosios vaizdo konferencijos teismo procese panaudotos dar aštuntojo dešimtmečio pabaigoje. Europoje liudytojų apklausa nuotoliniu būdu naudojama nuo dešimtojo dešimtmečio pabaigos.¹¹⁶³ Įstatymų, numatančių ne tik bylų tvarkymą elektronine forma, bet ir galimybę civiliniame procese naudotis vaizdo konferencijomis ir telekonferencijomis, priėmimas kai kuriose Europos valstybėse pastaruoju laikotarpiu siejamas su bendra e. teisingumo plėtra.¹¹⁶⁴ Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų naudojimo civilinių ir komercinių bylų procese renkant įrodymus galimybę numato ir ES teisės aktai.¹¹⁶⁵ Vis dėlto reikia pastebėti, kad šiuo atveju kalbama veikiausiai apie atskirų procesinių veiksmų atlikimą naudojant informacines technologijas. Viso teismo proceso perkėlimas į elektroninę erdvę iki COVID-19 pandemijos ne tik negalėjo būti vadinamas įprastu reiškiniu, bet daugumos Europos valstybių civilinio proceso įstatymuose apskritai net nebuvo numatytas. Be to, nors atskirų valstybių proceso įstatymai ir numatė liudytojų ar proceso dalyvių apklausos naudojant vaizdo konferencijas kitiems proceso dalyviams (teisėjams, advokatams, proceso šalims) fiziškai dalyvaujant teismo posėdyje galimybę, jau nuo pat tokių įstatymų įsigaliojimo nebuvo išvengta diskusijų dėl tinkamų technologijų prieinamumo ir galimo teisės į tinkamą teismo procesą ribojimo.¹¹⁶⁶

Teisės doktrinoje pažymima, kad informacinių ir elektroninių ryšių technologijų diegimas teismuose yra neišvengiamai sudėtingas uždavinys. Pirma, teismo procesas yra labai formalizuotas procesas, bet kokie jo pokyčiai turi būti diegiami atsargiai ir laipsniškai, kad nenukentėtų pagrindiniai teismo proceso principai. Pri-

¹¹⁶³ Katarina Ševcová, „Civil process in the context of orality“, *Visegrad Journal on Human Rights* 5, 2 (2019): 7–12.

¹¹⁶⁴ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹¹⁶⁵ P.vz., 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos Reglamento (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose 17 straipsnio 4 dalis.

¹¹⁶⁶ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

pažįstama, kad kai kurių technologijų potencialo panaudojimas teismo procese iš esmės neperžiūrint civilinio proceso principų (pavyzdžiui, nekeičiant klasikinio požiūrio į betarpiškumo principą) gali būti tik ribotas, o tokio pobūdžio pokyčiai teismų veikloje paprastai vyksta pamažu. Antra, teismų sektorius tradiciškai yra linkęs į konservatyvumą, todėl net tokiose informacinių technologijų naudojimo teismo procese pionierėmis laikomose Europos valstybėse kaip Austrija vaizdo konferencijos civiliniame procese iki COVID-19 pandemijos buvo naudojamos pakankamai retai ir dažniausiai tik tarptautinių apklausų atvejais.¹¹⁶⁷ Taigi COVID-19 pandemijos sąlygotas viso teismo proceso perkėlimas į elektroninę erdvę visiškai pagrįstai buvo įvardytas kaip teismų sistemos „katapultavimas“ į technologijų amžių ir „didžiausias amžiaus bandomasis projektas“¹¹⁶⁸.

Šiandien jau galime bandyti įvertinti pirmuosius šio „amžiaus bandomojo projekto“ rezultatus. Siekiant sėkmingo informacinių ir elektroninių ryšių technologijų integravimo į teismo procesą ateityje svarbiausiu iššūkiu tampa išlaikyti ir toliau plėtoti tai, kas pandemijos metu pasirodė naudinga, ir atsisakyti to, kas buvo per daug problemiška, galbūt tiesiog šiame visuomenės ir teismų sistemos raidos etape dar pernelyg ankstyva. Taigi ar nuotolinis teismo procesas pasibaigus pandemijai taps nauja realybe? Ar vis dėlto į jį turime žvelgti kaip į įprasto žodiškumo ir betarpiškumo principais bei tiesioginiu proceso šalių ir teismo bendravimu grindžiamo civilinio proceso išimtį, kurios platesnis panaudojimas pateisinamas tik susiklosčius išskirtinėms aplinkybėms? Atsakymas į šiuos klausimus iš esmės priklauso nuo to, ar nuotoliniu būdu vykstantį teismo procesą šiandien galime vadinti kokybiškai tapačia „gyvo“ teismo proceso alternatyva, ar vis dėlto pripažįstame, kad nuotoliniu būdu vykstantis teismo procesas gali lemti tam tikrus byloje dalyvaujančių asmenų procesinių galimybių suvaržymus, nebūdingus mums įprastam „gyvam“ teismo procesui.

¹¹⁶⁷ Aurimas Brazdeikis, Vytautas Nekrošius, Rimantas Simaitis, Vigita Vėbraitė, „Elektronizavimo priemonių naudojimas spartinant Lietuvos civilinį procesą“, *Teisė* 93 (2014): 29–45.

¹¹⁶⁸ Organization for Security and Cooperation in Europe, „The functioning of courts in the Covid-19 pandemic. Primer“, 2 November 2020, p. 20.

3.4.2. Civilinio proceso teisės poveikis pandemijos valdymui: nuotoliniai teismo posėdžiai kaip būdas užtikrinti nenutrūkstamą civilinių bylų nagrinėjimą ekstremaliosios situacijos metu

3.4.2.1. Nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose organizavimo teisinės ir praktinės prielaidos iki COVID-19 pandemijos

a) Požiūris į nuotolinius teismo posėdžius Europos regione

Pagrindiniai principai, kuriais grindžiamas civilinio proceso teisinis reglamentavimas, tokie kaip rungimasis, betarpiškumas, žodiškumas, tiesioginis dalyvavimas, reikalauja, kad proceso šalims būtų sudarytos lygios galimybės pristatyti savo poziciją teismo posėdyje. Iki COVID-19 pandemijos, regis, niekam negalėjo kilti jokių abejonių, kad toks teismo posėdis vyks būtent teismo posėdžių salėje, tiek šalims, tiek bylą nagrinėjančiam teismui fiziškai jame dalyvaujant. Kaip pastebi A. Sanders, „mūsų kultūroje teisingumui vykdyti buvo skirta tam tikra vieta – teismo posėdžių salė. Vykdamt nuotolinius teismo posėdžius gali kilti klausimas, ar teisingumas „vis dar žino savo vietą“¹¹⁶⁹.

Dalies Europos valstybių¹¹⁷⁰ proceso įstatymai iki kilusios pandemijos apskritai nenumatė galimybės civilinių bylų teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu. O tose valstybėse, kurių civilinio proceso įstatymuose tokia galimybė buvo numatyta¹¹⁷¹, į tai buvo žvelgiama veikiau kaip į tam tikrą išimtį, paprastai taikomą tik atskiriems procesiniams veiksams, tokiems kaip užsienyje esančių liudytojų apklausa, atlikti, o ne teismo posėdžiui, kuriame byla nagrinėjama iš esmės, organizuoti. Šalys nuotoliniu būdu galėjo būti apklausiamos, jei jos yra įkalinimo įstaigoje ar, atskirais atvejais, jei kelionė į teismą būtų ypač brangi, ar dėl su proceso šalies saugumu ar sveikata susijusių priežasčių. Nepaisant atskirų valstybių įstatymų leidėjo pastangų labiau išplėsti informacinių technologijų naudojimą teismo procese, nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose iki pandemijos nebuvo galima pavadinti įprastu

¹¹⁶⁹ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹¹⁷⁰ Pavyzdžiui, Belgijos, Šveicarijos, Graikijos.

¹¹⁷¹ Pavyzdžiui, Austrijoje, Vokietijoje, Suomijoje, Švedijoje.

reiškiniu praktiškai nė vienoje Europos valstybėje.¹¹⁷²

Būtų visiškai neteisinga teigti, kad atsargus požiūris į informacinių technologijų naudojimą teismo procese buvo nulemtas vien tik nepakankamo proceso dalyvių, pirmiausia teismų, gebėjimo ir nenoro naudotis šiomis technologijomis. Tinkamas teisinės sistemos vystymasis ir su tuo susijusi teismų veikla paprastai reikalauja laipsniško ir nuoseklaus tobulinimo, t. y. „evoliucijos, o ne revoliucijos“¹¹⁷³. Informacinėms technologijoms pamažu skverbiantis į teismų veiklą, klausimas, kiek šių technologijų siūlomi sprendimai yra tinkami ir pakankami siekiant užtikrinti asmens teisę į tinkamą bylos nagrinėjimą, kuri taip pat apima teisę į rungimosi principu pagrįstą procesą¹¹⁷⁴, tapo itin aktualus. Teisėjai, kurie atsakingi už šalių teisių apsaugos teismo procese užtikrinimą¹¹⁷⁵, tokiems pavojams tiesiog privalo skirti pakankamai dėmesio. Kaip pažymėta Konsultacinės Europos teisėjų tarybos (CCJE) dar 2011 m. priimtoje nuomonėje, „informacinių technologijų įdiegimas Europos šalių teismuose neturėtų kompromituoti žmogaus ir simbolinio teisingumo veido. Jei teisingumas bus suvokiamas vien tik kaip techninis, atskiriant jį nuo tikrosios ir fundamentaliosios funkcijos, kyla rizika, kad jis bus dehumanizuotas. Teisingumas yra ir turėtų būti humaniškas, kadangi jis pirmiausia yra susijęs su žmonėmis ir tarp jų kylančiais ginčiais. Tai labiausiai pastebima vertinant besibylinėjančiųjų ir jų liudytojų elgesį, tai yra bylą nagrinėjančio teisėjo užduotis teisme. Teisėjai privalo nustatyti informacinių technologijų privalumus, trūkumus ir bet kokius galimus tinkamo teisingumo vykdymo pavojus bei juos pašalinti“¹¹⁷⁶.

Teisės doktrinoje pažymima, kad nors nuotoliniai teismo posėdžiai, tinkamai jais naudojantis, gali prisidėti prie civilinio proceso tikslų įgyvendinimo, Europos valstybėse bent jau šiuo metu jie nėra pripažįstami kokybiškai tapačia „gyvo“ teismo proceso alternatyva. Tą akivaizdžiai rodo faktas, kad galimybė organizuoti nuotolinius teismo posėdžius paprastai yra siejama su šalių sutikimu. Pavyzdžiui, Austrijoje rengiant nuotolinį teismo posėdį būtina gauti abiejų proceso šalių sutikimą, o nuo-

¹¹⁷² Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹¹⁷³ Arakon Barak, „The Role of a Supreme Court in a Democracy“, *Hastings Law Journal* 53 (5) (2002): 1205–1216, <https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol53/iss5/14>.

¹¹⁷⁴ EŽTT 1993 m. birželio 23 d. sprendimas byloje *Ruiz-Mateos prieš Ispaniją*, peticijos Nr. 12952/87, kt.

¹¹⁷⁵ Žr., pvz., Europos teisėjų Didžiosios chartijos 11–15 punktus. Magna Carta of Judges (fundamental principles), <<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168063e431>>.

¹¹⁷⁶ CCJE nuomonė Nr. (2011)14 „Teisingumas ir informacinės technologijos“, <https://rm.coe.int/168074821b>.

tolinio teismo posėdžio organizavimas nesant tokio sutikimo pripažįstamas teisės į tinkamą teismo procesą pažeidimu. Čekijoje, Airijoje, San Marine ir Ispanijoje pagal įstatymą šalių sutikimas nėra reikalingas, tačiau praktikoje į proceso dalyvių valią yra atsižvelgiama. Vokietijos įstatymų leidėjas, siekdamas paskatinti organizuoti nuotolinius teismo posėdžius, dar 2013 m. numatė, kad abiejų šalių sutikimas nuotoliniam teismo posėdžiui civilinėse, socialinėse, mokesčių ir administracinėse bylose nėra reikalingas ir teismas tokią posėdžio formą gali pasirinkti *ex officio*. Vis dėlto praktikoje nuotoliniai teismo posėdžiai nesant šalių sutikimo nėra rengiami¹¹⁷⁷.

Įstatymų leidėjo siekis smarkiau išplėsti informacinių technologijų naudojimą teismo procese kai kuriose valstybėse sukėlė ir konstitucinę diskusiją. Pavyzdžiui, Belgijoje 2016 m. priimtas įstatymas, leidęs nuotoliniu būdu apklausti kaltinamąjį be jo sutikimo, 2018 m. Belgijos Konstitucinio Teismo buvo pripažintas pažeidžiančiu Belgijos Konstituciją ir EŽTK 7 straipsnį, nes nenumatė jokių sąlygų, kurioms esant teismui būtų suteikiama teisė organizuoti apklausą nuotoliniu būdu. Prancūzijoje 2020 m. lapkričio 18 d. ordonanso nuostata, leidusių naudoti vaizdo konferencijas galutiniams kaltinamųjų pasisakymams baudžiamajame procese, galiojimą sustabdė Valstybės Taryba (pranc. *Conseil d'État*), akcentavusi žodinių argumentų svarbą sudėtingose baudžiamosiose bylose¹¹⁷⁸. Nors aptariami pavyzdžiai yra susiję ne su civiliniu, o su baudžiamuoju procesu, kai kurios išsakytos abejonės (pavyzdžiui, dėl teismo diskrecijos, organizuojant teismo posėdžius nuotoliniu būdu, ribų, nuotolinių teismo posėdžių atitikties tinkamo teismo proceso reikalavimams) neabejotinai gali būti reikšmingos ir civiliniam procesui.

Vaizdo konferencijų, kaip priemonės dalyvauti teismo procese, leistinumas, atsižvelgiant į EŽTK 6 straipsnio reikalavimus, buvo tapęs ir EŽTT peržiūros objektu. Pasak šio teismo, dalyvavimas teismo posėdyje vaizdo konferencijos būdu savaime nelaikytinas pažeidžiančiu EŽTK 6 straipsnį, tačiau nacionalinis teismas turi pareigą užtikrinti, kad tokia priemone būtų naudojamosi siekiant teisėto tikslo ir laikantis tinkamo teismo proceso reikalavimų.¹¹⁷⁹ Civilinio proceso teisės požiūriu tai, visų pirma, reiškia, kad vykdant teismo posėdžius nuotoliniu būdu negali būti pažeidžiamas šalių procesinis lygiateisiškumas, t. y. kiekvienos šalies galimybė pristatyti savo poziciją abiem šalims vienodai palankiomis sąlygomis, taip pat teisė į

¹¹⁷⁷ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹¹⁷⁸ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹¹⁷⁹ EŽTT 2006 m. spalio 5 d. sprendimas byloje *Marcello Viola prieš Italiją*, peticijos Nr. 45106/04.

rungimosi principu pagrįstą procesą, apimanti šalių teisę susipažinti su visais prie bylos medžiagos pridėtais įrodymais, kurie gali turėti įtakos teismo sprendimui, ir juos komentuoti, teisę turėti pakankamai laiko susipažinti su įrodymais teisme ir teisę teikti įrodymus.¹¹⁸⁰ Nors internetas ir jo teikiamos galimybės daugeliui mūsų šiandien gali atrodyti savaime suprantamas ir įprastas reiškinys, nedera pamiršti, kad pati interneto sąvoka šiandien skaičiuoja vos ketvirtą dešimtmetį¹¹⁸¹ o visuomenės skaitmeninis raštingumas vis dar gan stipriai skiriasi. Būtinybė pristatant savo bylą teismui naudotis mažai pažįstamomis technologijomis gali tapti nemenka kliūtimi kai kuriems visuomenės nariams, o tai savo ruožtu gali pažeisti šalių procesinio lygiateisiškumo principą ir turėti bendrą neigiamą poveikį teismo proceso kokybei.

Nors apie informacinių ryšių technologijų panaudojimo teismo procese galimybes ir ribas paprastai buvo diskutuojama žvelgiant būtent per proceso dalyvių procesinių teisių apsaugos prizmę, pagrindai atkreiptas dėmesys ir į galimą pernelyg plataus šių priemonių naudojimo neigiamą įtaką teisėjų procesiniam nepriklausomumui. Pažymėta, kad per didelė priklausomybė nuo technologijų ir tų, kurie jas kontroliuoja, gali kelti pavojų teisingumui. Teisėjai neturėtų būti priklausomi nuo technologijų ir jas valdančių asmenų reikalavimų vien tik dėl efektyvumo. Pasiūlymai dėl sprendimų formos ar turinio neturėtų būti primesti teisėjams bet kurios kitos valdžios tuo pagrindu, kad reikia informacinių technologijų sistemos struktūrą panaudoti teismo procese; geriau, kad ši struktūra būtų lanksti ir parengta prisitaikyti prie teisminių precedentų ar praktikos. Informacinės technologijos turėtų būti naudojamos teisėjų nepriklausomumui kiekvienoje proceso stadijoje sustiprinti, o ne pakenkti¹¹⁸². Kitaip tariant, informacinių technologijų siūlomi sprendimai turėtų tapti pagalba bylą nagrinėjančiam teismui, o ne „primesta“ priemone, kliudančia teisėjui lanksčiai reaguoti į konkrečios bylos procesinius ypatumus, siekiant proceso sąžiningumo ir teisingo sprendimo byloje priėmimo.

Galiausiai atsižvelgiant į teisės ir rungimosi principu pagrįstą teismo procesą turinį akivaizdu, kad galimybė teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu yra neatsiejamai susijusi su kitų teismo teikiamų paslaugų skaitmenizavimu. Sunku išivaizduoti veiksmingą proceso šalių dalyvavimą teismo posėdyje nuotoliniu būdu, jei

¹¹⁸⁰ Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, *Europos teisės į teisingumą vadovas*, 2016, <https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_LIT.PDF>.

¹¹⁸¹ Žodis „internetas“ atsirado 1983 m., kai buvo sujungtas karinis tinklas MILNET ir civilinis tinklas ARPNET, o jungtinis darinys pavadintas internetu.

¹¹⁸² CCJE nuomonė Nr. (2011)14 „Teisingumas ir informacinės technologijos“, <https://rm.coe.int/168074821b>.

tokiu būdu teismo posėdyje dalyvaujančioms šalims nėra sudarytos tinkamos galimybės susipažinti su bylos medžiaga nevykstant dėl to į teismą, o įrodymai teismui privalomai turi būti teikiami neskaitmeniniais būdais. Taigi teisės doktrinoje visiškai pagrįstai atkreipiamas dėmesys į tai, jog efektyvaus vaizdo technologijų naudojimo teismo procese būtina prielaida yra gerai sukurta elektroninė bylų valdymo sistema kartu su galimybe vesti bylas elektroniniu būdu¹¹⁸³. Tokia galimybė iki pandemijos buvo sukurta toli gražu ne visų Europos valstybių teismuose ir tai taip pat paaiškina gan ribotą naudojimąsi vaizdo technologijų teikiamomis galimybėmis Europos valstybių teismų praktikoje.

b) Nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose organizavimo teisinės ir praktinės prielaidos Lietuvoje

Lietuvoje galimybė civiliniame procese naudoti vaizdo konferencijas ir telekonferencijas buvo įtvirtinta 2013 m. kovo 1 d. įsigaliojusiuose CPK 175² straipsnyje¹¹⁸⁴ ir teisingumo ministro patvirtintame Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos apraše (toliau – Aprašas)¹¹⁸⁵. Reikšmingas prielaidas naudoti vaizdo konferencijas ir telekonferencijas teismo posėdžiams civilinėse bylose organizuoti sudarė ir nuo 2013 m. liepos 1 d. Lietuvoje pradėtas eksploatuoti teismų informacinės sistemos LITEKO Viešųjų elektroninių paslaugų posistemis (Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas) bei iš dalies modernizuota LITEKO sistema, sudaranti sąlygas vesti bylas elektroniniu būdu. 2019 m. pabaigoje portalo e.teismas.lt paslaugų vartotojų skaičius siekė 68 350 (2018 m. – 54 118, 2017 m. – 39 500). Pažymėtina, kad aktyviausiai galimybe vesti bylas elektroniniu būdu buvo naudojamosi būtent civilinėse bylose – elektroninių civilinių bylų skaičius 2019 m. siekė 132 041 (2018 m. – 137 036, 2017 m. – 154 736), o popierine forma išnagrinėtų civilinių bylų skaičius buvo daug mažesnis ir siekė 42 046¹¹⁸⁶.

¹¹⁸³ Marco Fabri, „Will COVID-19 Accelerate Implementation of ICT in Courts?“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), < <https://www.iaacjournal.org/articles/10.36745/ijca.384/> >.

¹¹⁸⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4126.

¹¹⁸⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 144-7435.

¹¹⁸⁶ „Teismų veiklos apžvalga 2019“, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/teismai2020.pdf>.

Kadangi naujai įsigaliojusios įstatymo nuostatos reikalavo technologinio teismų pasirengimo, pirmieji nuotoliniai teismo posėdžiai Lietuvos teismuose pradėti organizuoti 2015 m., po to, kai įgyvendinant Lietuvos ir Šveicarijos bendradarbiavimo programos projektą „Vaizdo perdavimo, įrašymo ir saugojimo sistemos sukūrimas ir įdiegimas teismuose“ 2014 m. pabaigoje 18 šalies teismų buvo įdiegta vaizdo konferencijų įranga¹¹⁸⁷. Teisėjų taryba, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 120 straipsnio 17 punktu, 2014 m. lapkričio 28 d. patvirtino Vaizdo konferencijų įrangos naudojimo teismo proceso metu tvarkos aprašą, nustatantį vaizdo konferencijų organizavimo ir vaizdo konferencijų įrangos naudojimo nagrinėjant baudžiamąsias, civilines, administracines ir administracinių teisės pažeidimų bylas sąlygas ir tvarką tiek, kiek tai neprieštarauja kitiems Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktams ir tarptautinėms sutartims¹¹⁸⁸.

CPK 175² straipsnyje buvo nustatyta, kad naudoti informacines ir elektroninių ryšių technologijas (vaizdo konferencijas, telekonferencijas ir kt.) civiliniame procese galima tiek įrodymams rinkti, tiek užtikrinant proceso dalyvių dalyvavimą teismo posėdžiuose ir liudytojo apklausą jo buvimo vietoje. Pastebėtina, kad, papildžius CPK 175² straipsniu, CPK 153 straipsnis, reglamentuojantis teismo posėdžių formas, pakeistas nebuvo, t. y. teismo posėdžių civilinėse bylose formos išliko dvi – žodinė ir rašytinė, o teismo posėdis naudojant vaizdo konferencijas ar telekonferencijas kaip atskira ir savarankiška teismo posėdžio forma nebuvo išskirtas. Atsižvelgiant į tai, kad pagal CPK 175² straipsnio 1 dalį naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas gali būti užtikrinamas proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdžiuose, o rašytinio proceso atveju byloje dalyvaujantys asmenys teismo posėdyje nedalyvauja (CPK 153 straipsnio 2 dalis), darytina išvada, kad teismo posėdis, naudojant vaizdo konferencijas ar telekonferencijas, įstatymų leidėjo yra pripažįstamas tam tikra žodinio proceso formos modifikacija. Detalesnės gairės, koku atveju tokia žodinio proceso modifikacija yra leistina, proceso įstatyme nebuvo pateiktos. Įstatymas numatė vienintelę informacinių ir elektroninių ryšių technologijų naudojimo civiliniame procese sąlygą: teisingumo ministro nustatyta tvarka naudojant šias technologijas, turi būti užtikrintas patikimas proceso dalyvių tapatybės nustatymas ir duomenų (įrodymų) objektyvų fiksavimas ir pateikimas.

¹¹⁸⁷ Lietuvos teismai, „Teismuose pradedama diegti vaizdo konferencijų įranga“, <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/teismuose-pradedama-diegti-vaizdo-konferenciju-iranga/303>.

¹¹⁸⁸ Teisėjų tarybos 2014 m. lapkričio 28 d. nutarimas Nr. 13P-156-(7.1.2) „Dėl Vaizdo konferencijų įrangos naudojimo teismo proceso metu tvarkos aprašo patvirtinimo“.

Originalioje Aprašo redakcijoje¹¹⁸⁹ buvo numatyta, kad nagrinėjant bylas civilinio proceso tvarka proceso dalyvis bylą nagrinėjančiam teismui prašymą jam dalyvauti teismo posėdžiuose naudojant vaizdo konferencijų įrangą pateikia CPK nustatyta tvarka. Prie prašymo proceso dalyviai prideda teisės aktų nustatyta tvarka patvirtintą asmens tapatybę patvirtinančio dokumento kopiją. Nagrinėjant bylą civilinio proceso tvarka, apie teismo sprendimą dėl proceso dalyvio prašymo proceso dalyviai informuojami CPK nustatyta tvarka.¹¹⁹⁰ Taigi nors CPK 175² straipsnis nenumatė proceso dalyvių sutikimo kaip būtinos teismo posėdžio, organizuojamo nuotoliniu būdu, prielaidos, iš aptariamų Aprašo nuostatų tarsi galima būtų spręsti, kad tokiai proceso dalyvių dalyvavimo teismo posėdyje formai buvo reikalinga jų iniciatyva, išreikšta prašymo teismui forma. Kita vertus, Teisėjų tarybos patvirtinto Vaizdo konferencijų įrangos naudojimo teismo proceso metu tvarkos aprašo¹¹⁹¹ nuostatos numatė galimybę apklausą ar asmenų dalyvavimą teismo procese vaizdo konferencijos būdu inicijuoti tiek proceso dalyviui, tiek pačiam bylą nagrinėjančiam teismui. Apraše nebuvo reglamentuota, ar pastaruoju atveju teismas turėtų gauti proceso dalyvių sutikimą nuotolinei apklausos formai.

Nei CPK 175² straipsnis, nei Aprašas nenumatė civilinių bylų kategorijų, kuriose būtų draudžiamas ar, priešingai, rekomenduojamas teismo posėdžių organizavimas nuotoliniu būdu. Taigi teoriškai nuotoliniu būdu teismo posėdžiai galėjo būti organizuojami bet kurių kategorijų civilinėse bylose (žinoma, išskyrus rašytinio proceso tvarka nagrinėjamas bylas). Pagal bendrąją Lietuvos civiliniame procese galiojančią taisyklę galutinio sprendimo dėl bylos nagrinėjimo formos pasirinkimo teisė, išskyrus atvejus, kai konkreti forma imperatyviai įtvirtinta įstatyme, priklauso bylą nagrinėjančiam teisėjui.¹¹⁹² Šią taisyklę atspindi ir aptartos Aprašo nuostatos, pagal kurias sprendimą dėl proceso dalyvio prašymo jam dalyvauti teismo posėdžiuose naudojant vaizdo konferencijų įrangą galutinai sprendžia teismas, t. y. toks prašymas bylą nagrinėjančiam teismui nėra privalomas.

Vertinant statistinius laikotarpio nuo nuotolinių teismo posėdžių organizavimo Lietuvoje pradžios iki COVID-19 pandemijos duomenis galima konstatuoti, kad

¹¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 144-7435.

¹¹⁹⁰ Aprašo 3, 5, 6 punktai.

¹¹⁹¹ Teisėjų tarybos 2014 m. lapkričio 28 d. nutarimas Nr. 13P-156-(7.1.2) „Dėl Vaizdo konferencijų įrangos naudojimo teismo proceso metu tvarkos aprašo patvirtinimo“.

¹¹⁹² Žr., pvz., CPK 153 straipsnio 3 dalis, 322 straipsnis, 443 straipsnio 5 dalis, kt.

situacija, susijusi su nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose organizavimu, iki pandemijos Lietuvoje iš esmės nesiskyrė nuo kitų Europos valstybių. Nors nuotolinių teismo posėdžių skaičius Lietuvoje 2015–2019 m. gan sparčiai augo (per ketverius metus nuotolinių teismo posėdžių pagausėjo daugiau nei dešimt kartų – nuo 239 nuotolinių teismo posėdžių 2015-aisiais iki 2612 nuotolinių teismo posėdžių 2019-aisiais), bendras nuotolinių teismo posėdžių skaičius, lyginant jį su teismuose išnagrinėtų bylų skaičiumi, liko nedidelis, be to, šia galimybe beveik išimtinai naudojosi administraciniai teismai bendrauti su asmenimis pataisos įstaigose. 2015–2018 m. aktyviausiai nuotoline vaizdo konferencijų įranga naudojosi ir nuotolinius teismo posėdžius vykdė Vilniaus apygardos administracinis teismas, 2015–2016 m. surengęs daugiau nei 80 proc. visų nuotolinių teismo posėdžių, 2019 m. – Regionų apygardos administracinis teismas.¹¹⁹³ Civiliniame procese iki pandemijos vaizdo konferencijos ir telekonferencijos buvo naudojamos tik pavieniais atvejais, paprastai šalių ar liudytojų apklausai bylose, turinčiose tarptautinį elementą.

Priežastys, dėl kurių šia nauja galimybe civilinėse bylose nebuvo aktyviau naudojama, taip pat nesiskiria nuo priešasčių, nurodomų kitose Europos valstybėse. Pirmiausia tai ribotos techninės galimybės (tiek teismo, tiek proceso dalyvių), žinių ir patirties, kaip tinkamai naudotis vaizdo konferencijų įranga, trūkumas, aiškesnių gairių, kaip turėtų būti organizuojamas ir vedamas nuotolinis teismo posėdis, stoka, abejonės dėl nuotoliniu būdu vykstančio civilinio proceso veiksmingumo ir jo atitikties tinkamo teismo proceso reikalavimams. Išsakyta nuomonių, kad pats civilinio proceso tvarka nagrinėjamų bylų pobūdis (sprendžiami privačių asmenų ginčai, šalys pirmosios instancijos teismo procese neretai dalyvauja be atstovo, priimant sprendimą dažnai remiamasi žodine informacija (šalių paaiškinimais ir liudytojų parodymais)) yra ne toks palankus vaizdo konferencijų ar telekonferencijų naudojimui nei, pavyzdžiui, administracinių bylų, kuriose įprastai dalyvauja viešojo administravimo subjektai ir kurios nemaža dalimi grindžiamos rašytiniais dokumentais, procesas ir kad būtent tai lėmė administracinių teismų lyderiavimą nuotolinių teismo posėdžių organizavimo srityje iki COVID-19 pandemijos.¹¹⁹⁴

¹¹⁹³ 2015–2019 m. teismų veiklos ataskaitos, <<https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-veiklos-ataskaitos/198>>.

¹¹⁹⁴ „Ar įmanoma užtikrinti teisę į teisingą teismą nuotoliniu būdu?“, *Teisė.Pro*, <<https://www.teise.pro/index.php/2021/05/22/ar-imanoma-uztikrinti-teise-i-teisinga-teisma-nuotoliniu-budu/>>.

3.4.2.2. COVID-19 pandemijos nulemti iššūkiai teisingumui vykdyti ir nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose plėtra

a) *Situacija Europos regione*

2020 m. pradžioje pasaulį sukrėtusi COVID-19 pandemija sukėlė nemažų iššūkių teismų veiklai, kuri, nepaisant taikomų apribojimų, akivaizdu, negalėjo būti visiškai sustabdyta. Vaizdo konferencijų naudojimas civilinių bylų teismo procese, į kurį iki pandemijos žvelgta pakankamai atsargiai, kilus pandemijai tapo kone vienintele priemone, užtikrinančia tai, kad civilinių bylų nagrinėjimas nesustotų ir kartu nekeltų grėsmės nei proceso dalyvių, nei civilines bylas nagrinėjančių teisėjų gyvybei ir sveikatai.

Atsižvelgiant į teismo proceso formalų pobūdį ir kontinentinėje Europoje vyraujančią civilinio proceso teisės priskyrimą viešosios teisės sričiai, galima tik pritarti pozicijai, kad informacinių technologijų siūlomų sprendimų naudojimas greta nustatytų proceso taisyklių ar kaip jų alternatyvos reikalauja aiškaus teisinio pagrindo.¹¹⁹⁵ Kaip tik tai, kad nebuvo teisinio pagrindo civilinių bylų teismo procesui organizuoti nuotoliniu būdu ar nepakako esamo teisinio reglamentavimo, kilus pandemijai tapo pirmuoju išbandymu teismams, turintiems pareigą užtikrinti teisės į teisminę gynybą prieinamumą net ir susiklosčius ypatingoms aplinkybėms.

Net ir tose valstybėse, kuriose dar iki pandemijos buvo numatyta vaizdo konferencijų naudojimo civiliniame procese galimybė, kilus pandemijai buvo reikalingi tam tikri teisinio reglamentavimo pokyčiai. Pavyzdžiui, Lenkijoje, kurioje galimybė teismo posėdyje dalyvauti nuotoliniu būdu numatyta dar 2015 m. priimtuose CPK pakeitimuose, proceso dalyviui buvo keliamas reikalavimas šiuo tikslu asmeniškai atvykti į kitoje vietovėje esantį teismo pastatą, todėl iki pandemijos šia nuostata iš esmės nebuvo naudojama. Suprantama, kad reikalavimas proceso dalyviui asmeniškai atvykti į teismo pastatą nebuvo suderinamas su siekiu mažinti COVID-19 plitimą, todėl 2020 m. gegužės 14 d. priimtu įstatymu tokio reikalavimo buvo atsisakyta.¹¹⁹⁶ Airijoje iki pandemijos buvo leidžiama naudoti vaizdo konferencijas liudytojų apklausai, tačiau ne viso teismo proceso organizavimui. Teisiniu pagrindu civilinių bylų teismo posėdžiams, vykdomiems išimtinai nuotoliniu būdu, tapo 2020

¹¹⁹⁵ Organization for Security and Cooperation in Europe, „The functioning of courts in the Covid-19 pandemic. Primer“, 2 November 2020, p. 13.

¹¹⁹⁶ *Online Access to Courts in Poland and Selected Countries*, ed. by Bartosz Pilitowski. Court Watch Polska Foundation (2020), 21.

m. rugpjūtį priimtas įstatymas.¹¹⁹⁷

Kitose valstybėse galimybė teismo posėdžius civilinėse bylose organizuoti nuotoliniu būdu teisės aktuose buvo įtvirtinta tik kilus pandemijai. Pavyzdžiui, Italijos vyriausybė 2020 m. kovo 17 d. priėmė vadinamąjį *Cura Italia* dekretą, kuriuo, be kita ko, numatė galimybę teismo posėdžius civilinėse bylose organizuoti pasitelkus vaizdo konferencijas.¹¹⁹⁸ Prancūzijoje 2020 m. kovo 25 d. potvarkiu Nr. 2020-304 buvo įtvirtinta, kad teismo posėdžiai civilinėse bylose gali būti organizuojami vaizdo konferencijų, o jei organizuoti tokių konferencijų neįmanoma, bet kokiomis elektroninėmis ryšio priemonėmis, įskaitant telefoną, jei naudojamos technologijos leidžia identifikuoti šalis, užtikrina gerą informacijos perdavimo kokybę ir leidžia apsaugoti šalių ir jų advokatų apsikeitimo informacija konfidencialumą.¹¹⁹⁹

Skubos tvarka priimant teisės aktus, išplėtusius nuotolinių teismo posėdžių civiliniame procese organizavimo galimybes, neišvengta problemų. Pirma, kaip ir kiti pandemijai valdyti skirti teisės aktai, šie aktai kai kuriose valstybėse buvo priimami ne parlamento, o vykdomosios valdžios, nesikonsultuojant su teismų savivaldos institucijomis. Tai neišvengiamai sukėlė abejonių dėl naujai įvestų priemonių teisėtumo, atsižvelgiant į ribotas galimybes žemesnės nei įstatymas teisinės galios aktu reglamentuoti konstitucinės teisės į teismą įgyvendinimo tvarką.¹²⁰⁰ Antra, įtvirtindami nuotolinių teismo posėdžių galimybę, šie teisės aktai dažniausiai nepateikdavo jokių konkretesnių gairių dėl nuotolinių posėdžių vedimo sąlygų ir tvarkos. O tokios gairės, atsižvelgiant į nuotolinės teismo posėdžio formos novatoriškumą, neabejotinai buvo reikalingos. Greta daugybės svarbių organizacinių klausimų (kaip tinkamai patikrinti byloje dalyvaujančių asmenų tapatybę, kaip užtikrinti, kad teismo posėdį organizuojant nuotoliniu būdu greta proceso šalių ar liudytojų nėra kitų asmenų, darančių jiems neleistiną poveikį, kaip išvengti neteisėto teismo posėdžio įrašinėjimo, kaip užtikrinti nuotoliniu būdu vedamo teismo posėdžio viešumą ir kt.), diskutuota ir dėl pačios nuotoliniu būdu vedamo teismo posėdžio koncepcijos – ar vedant teismo posėdį tokiu būdu tebeturi būti taikomas įprastai teismo posėdžiui būdingas for-

¹¹⁹⁷ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹¹⁹⁸ „Covid-19 emergency – Italy measures concerning civil disputes“, <https://www.legance.com/covid-19-emergency-italy-measures-concerning-civil-disputes/>.

¹¹⁹⁹ „Ordonnance n° 2020-304 du 25 mars 2020 portant adaptation des règles applicables aux juridictions de l'ordre judiciaire statuant en matière non pénale et aux contrats de syndic de copropriété“, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000041755577>.

¹²⁰⁰ Pavyzdžiui, Bulgarijoje buvo kilusi diskusija dėl to, ar teismai teisėtai naudojami vaizdo konferencijomis teismo procese metu remdamiesi Vyriausybės dekretais ir rekomendacijomis.

malumas, t. y. išlaikoma teismo posėdžio salės simbolika ir dėvimos mantijos, ar bylą nagrinėjantys teisėjai nuotolinio teismo posėdžio metu privalo būti teismo posėdžių salėje, taip pat dėl to, ar pandemijos sąlygomis gali būti nesilaikoma įprasto reikalavimo, jog nuotolinis teismo posėdis galimas tik proceso dalyviams sutikus su tokia bylos nagrinėjimo forma. Dėl staigaus nuotolinių teismo posėdžių reiškinių atsiradimo ir atitinkamų gairių teisėjams trūkumo vaizdo ir telekonferencijomis teismo posėdžiams vesti buvo naudojamos nenuosekliai – vieni teisėjai šiomis priemonėmis naudojosi, kiti – ne, taip pat šiomis priemonėmis buvo naudojamos skirtingomis sąlygomis. Tai sukėlė painiavą tarp proceso dalyvių ir nemažai savivalės¹²⁰¹.

Aktyvų vaidmenį siekdama užtikrinti teismo proceso, vykdomo nuotoliniu būdu, tinkamumą ir proceso dalyvių procesinių teisių apsaugą kilus pandemijai daugelyje valstybių suvaidino teisminė valdžia. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės lordas vyriausiasis teisėjas (angl. *Lord Chief Justice*) 2020 m. balandį–gegužę pateikė rekomendacijas civilinių ir šeimos bylų teisėjams, apimančias įvairius organizacinius nuotolinio proceso aspektus, tokius kaip būtinybė skiriant teismo posėdžius ir nustatant jų skaičių bei trukmę atsižvelgti į tai, jog nuotolinis teismo posėdis paprastai labiau vargina nei įprastinis, būtinybė atidžiai įvertinti, ar nuotolinis teismo posėdis yra tinkama alternatyva kai kurių kategorijų (pvz., šeimos) bylose, būtinybė skiriant nuotolinį teismo posėdį atsižvelgti į proceso šalių nuomonę šiuo klausimu¹²⁰². 2020 m. liepą, atsižvelgiant į grįžtamojo ryšio būdu iš proceso dalyvių ir teisėjų gautą informaciją, buvo paskelbtas nuotolinių teismo posėdžių gerosios praktikos gidas¹²⁰³. Rekomendacijas teismams, kaip organizuoti bylų procesą pandemijos metu, pateikė ir daugelio Europos valstybių teisėjų tarybos¹²⁰⁴.

b) Lietuvos situacija Europos kontekste

¹²⁰¹ Organization for Security and Cooperation in Europe, „The functioning of courts in the Covid-19 pandemic. Primer“, 2 November 2020, p. 21.

¹²⁰² „Courts and Tribunals Judiciary. Coronavirus (COVID-19): Message from the Lord Chief Justice to judges in the Civil and Family Courts“, 19 March 2020, <<https://www.judiciary.uk/announcements/coronavirus-covid-19-message-from-the-lord-chief-justice-to-judges-in-the-civil-and-family-courts/>>; „Message for Circuit and District Judges sitting in Civil and Family from the Lord Chief Justice, Master of the Rolls and President of the Family Division“, 9 April 2020, <<https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/08/Message-to-CJJ-and-DJJ-9-April-2020.pdf>>.

¹²⁰³ Judicial College, „Good practice for remote hearings“, <<https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/03/Good-Practice-for-Remote-Hearings-May-2020-1.pdf>>.

¹²⁰⁴ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), „Management of the judiciary – compilation of comments and comments by country“, <<https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments>>.

Kalbant apie prielaidas pandemijos metu civilinių bylų teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu, Lietuvos situacija kitų Europos valstybių kontekste buvo pakankamai nebloga. Kadangi, kaip minėta, galimybė civilinėse bylose naudoti vaizdo konferencijas ir telekonferencijas tiek įrodymams rinkti, tiek užtikrinant proceso dalyvių dalyvavimą teismo posėdyje praktiškai be jokių apribojimų Lietuvos CPK buvo įtvirtinta dar 2013 m., siekiant pandemijos metu perkelti civilinių bylų teismo procesą į elektroninę erdvę reikšmingesni teisinio reglamentavimo pokyčiai nebuvo reikalingi. Iš esmės vienintelis šios srities teisinio reguliavimo pokytis pandemijos metu buvo išdėstyti Aprašą nauja redakcija¹²⁰⁵, be kita ko, aiškiai numatant, kad proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdyje ir liudytojo apklausa naudojant vaizdo konferencijų ir (ar) telekonferencijų technologijas gali būti organizuojami ne tik proceso dalyvių, bet ir teismo iniciatyva, teismui įvertinus tikslingumą ir teismo galimybes organizuoti posėdį naudojant vaizdo konferencijų ir (ar) telekonferencijų technologijas, taip pat proceso dalyvių galimybes dalyvauti teismo posėdyje naudojant vaizdo konferencijų ir (ar) telekonferencijų technologijas. Naujoje Aprašo redakcijoje taip pat patikslinta, kad proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdyje gali būti organizuojamas tiek naudojant vaizdo konferencijų technologijas, tiek, nesant galimybių naudoti vaizdo konferencijų technologijų, telekonferencijų technologijas, o liudytojo apklausa gali būti organizuojama tik naudojant vaizdo konferencijų technologijas. Civilinės bylos pandemijos metu buvo nagrinėjamos naudojantis aptartais teisiniais instrumentais, atsižvelgiant į Teisėjų tarybos rekomendacijas dėl teismų funkcijų vykdymo ekstremaliosios situacijos metu.¹²⁰⁶

Tinkama prielaida perkelti civilinių bylų procesą į elektroninę erdvę tapo ir tai, kad, kaip jau minėta, dar iki pandemijos dauguma Lietuvos teismuose nagrinėjamų civilinių bylų buvo elektroninės. 2020 m. kovą paskelbus Lietuvoje pirmąjį karantiną, elektroninių bylų dar labiau padaugėjo. Vis dėlto, nors gan smarkiai padaugėjo elektroninių civilinių bylų, nepastebėta, kad nuotolinių teismo posėdžių skaičius pirmojo karantino metu būtų ryškiai augęs. Tai lėmė kelios priežastys. Pirma, dėl rašytinio proceso vyravimo civilinių bylų apeliacinėje ir kasacinėje instancijose (CPK 321 straipsnio 1 dalis, 356 straipsnio 1 dalis) įvestas karantinas ir su juo su-

¹²⁰⁵ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2020 m. spalio 29 d. įsakymas Nr. 1R-355 „Dėl teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymo Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“, TAR, 2020, Nr. 2020-22485.

¹²⁰⁶ Atitinkamas rekomendacijas teismams Teisėjų taryba paskelbė 2020 m. kovo, spalio ir gruodžio mėnesiais.

siję apribojimai labiau apčiuopiamą poveikį turėjo tik pirmosios instancijos teismų veiklai. Antra, atsižvelgiant į susiklosčiusios situacijos neįprastumą buvo tikimasi, kad su karantino režimu susiję apribojimai bus trumpalaikiai ir esminės įtakos civilinių bylų nagrinėjimo trukmei neturės. Taigi nors Teisėjų tarybos 2020 m. kovo 13 d. paskelbtose rekomendacijose teismams¹²⁰⁷ ir buvo siūloma karantino metu pagal galimybes žodinio proceso tvarka nagrinėjamosiose bylose teismo posėdžius organizuoti naudojant nuotolinio vaizdo priemones, šia galimybe civilinėse bylose iš esmės nebuvo naudojamosi, prioritetą teikiant paskirtų žodinių teismo posėdžių atidėjimui laukiant karantino pabaigos. Panaši reakcija į pirmuosius atitinkamoje valstybėje paskelbtus karantinus buvo matoma ir kitų Europos valstybių teismuose¹²⁰⁸.

Su pandemijos laikinumu susijęs optimizmas truko neilgai. Jau artėjant 2020 m. rudeniiui tapo aišku, kad kova su COVID-19 pandemija užtruks ilgiau nei tikėtasi, o su tuo susiję suvaržymai bent jau artimiausiu metu taps naująja realybe. Kartu tapo akivaizdu, kad teismams toliau laikantis laukimo taktikos tai neišvengiamai neigiamai paveiks tiek konkrečių bylų nagrinėjimo trukmę, tiek visą teismų darbą, atsižvelgiant į besikaupiančių nenagrinėjamų bylų skaičių.

2020 m. spalį Vyriausybei vėl paskelbus karantiną daugelyje savivaldybių, Teisėjų taryba 2020 m. spalio 23 d. paskelbė atnaujintas rekomendacijas teismams¹²⁰⁹, kuriose jau aiškiai nurodė teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu, aktyviai naudojantis teisės aktuose numatytais galimybėmis proceso dalyvių dalyvavimą teismo posėdyje užtikrinti nuotoliniu būdu (centralizuota teismų sistemos vaizdo konferencinė įranga, vaizdo konferencijų programomis (pvz., *Zoom*), taip pat pagal galimybes (šalims sutinkant) išplėsti rašytinio proceso taikymą, o teismo posėdžius atidėti tik nesant galimybės teismo posėdžius organizuoti nuotoliniu būdu, rašytine forma ar saugiu fiziniu būdu. Prioritetą teikti nuotoliniams teismo posėdžiams rekomenduota ne tik savivaldybėse, kuriose paskelbtas karantinas, bet ir kitose savivaldybėse.

2020 m. gruodžio 8 d., atsižvelgdama į teisinio reguliavimo pokyčius ir sudėtingėjančią epidemiologinę situaciją šalyje, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos

¹²⁰⁷ Lietuvos teismai, „Lietuvos teismų veikla sugriežtinus COVID-19 prevencijos priemones“, <<https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/lietuvas-teismu-veikla-sugrieztinus-covid-19-prevencijos-priemones/7439>>.

¹²⁰⁸ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹²⁰⁹ Lietuvos teismai, „Teisėjų tarybos rekomendacijos dėl teismų darbo organizavimo“, <<https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/teiseju-tarybos-rekomendacijos-del-teismu-darbo-organizavimo/8097>>.

ministerijos suteiktus paaiškinimus dėl teismo posėdžių organizavimo, Teisėjų taryba pateikė patikslintas rekomendacijas dėl teismų darbo organizavimo ir palaikė būtinumą užtikrinti teismų veiklos tęstinumą naudojantis nuotolinio komunikavimo priemonėmis.¹²¹⁰ Pagal šias rekomendacijas, užtikrinant saugumą ir individualiai įvertinus galimybes bei poreikį organizuoti teismo posėdį byloje, teismo procesas organizuojamas teikiant prioritetą šioms posėdžių formoms: 1) rašytiniu būdu; 2) žodiniu nuotoliniu būdu; 3) žodiniu mišriu (nuotoliniu ir fiziniu) būdu; 4) žodiniu fiziniu būdu. Nesant galimybės teismo posėdžius organizuoti rašytiniu, žodiniu nuotoliniu, žodiniu mišriu (nuotoliniu ir fiziniu) ar žodiniu fiziniu būdu, suplanuoti žodiniai teismo posėdžiai atidedami ir planuojami pasibaigus karantino režimui, o švelnėjant karantino sąlygoms (karantinui dar nepasibaigus) persvarstoma galimybė grįžti prie bylos nagrinėjimo.

Teisėjų tarybos rekomendacijomis pateikti ir kiti svarbūs išaiškinimai, susiję su nuotolinių teismo posėdžių vedimo tvarka, pavyzdžiui, bylą nagrinėjančių teisėjų buvimo vieta ir teismo procesui įprastų simbolių naudojimu nuotolinio teismo posėdžio metu. Rekomendacijose nurodyta, kad nuotolinio teismo posėdžio metu visų ar dalies proceso dalyvių (įskaitant teisėjus (teisėjų kolegijos narius), teismo posėdžių sekretorius) buvimo vieta gali būti ne teismo posėdžių salėje. Siekiant išlaikyti oficialią teismo posėdžio aplinką, numatyta, kad posėdžiui pirmininkaujancio teisėjo darbo aplinkoje pagal galimybes turi būti atvaizduojami Lietuvos valstybės vėliavos ir herbo atributai, taip pat teisėjai nuotolinio teismo posėdžio metu dėvi mantijas ir ženklus su Lietuvos valstybės herbu, o advokatai ir prokurorai – mantijas.

Pastebėtina, kad sprendimas, leidžiantis bylą nagrinėjantiems teisėjams nuotolinio teismo posėdžio metu būti ne teismo posėdžių salėje, nors visiškai pagrįstas ir pateisinamas pandemijos sąlygomis, ne visai atitinka šiuo metu galiojancio įstatymo raidę. CPK 154 straipsnio 2 dalis vienareikšmiškai nustato, kad teismo posėdžiai (o teismo posėdžio vieta neabejotinai laikytina bylą nagrinėjančio teismo buvimo vieta) vyksta teismo, nagrinėjančio bylą, patalpose, o kai teismas sudarytas iš teismo rūmų, – teismo rūmų, į kuriuos paskirti bylą nagrinėjantis teisėjas ar teisėjai, patalpose. O CPK 175² straipsnio 1 dalyje numatyta tik tai, kad naudojant informacinių ir elektroninių ryšių technologijas gali būti užtikrinamas proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdžiuose, t. y. ši norma vietos, kurioje vyksta pats teismo posėdis, nereglamentuoja. Tiesa, pagal CPK 154 straipsnio 3 dalį yra galimos nurodytos taisyklės išimtys,

¹²¹⁰ Lietuvos teismai, „Atnaujintos rekomendacijos teismams dėl darbo organizavimo“, <<https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-sistemos-naujienos/atnaujintos-rekomendacijos-teismams-del-darbo-organizavimo/8288>>.

leidžiančios žodinių bylos nagrinėjimą vykdyti ir ne CPK 154 straipsnio 2 dalyje nurodytose patalpose (išvažiuojamasis posėdis), tačiau net ir ši išimtis vargu ar apima bylą nagrinėjančių teisėjų buvimą skirtingose vietose. Suprantama, kad tuo metu, kai aptariamoms teisės normoms buvo priimtos, situacija, kai visi proceso dalyviai, įskaitant bylą nagrinėjančius teisėjus, prie teismo posėdžio jungiasi nuotoliniu būdu, buvo sunkiai įsivaizduojama, todėl pandemijos metu įgyta patirtis reikalauja grįžti prie sąvokos „teismo posėdžio vieta“ nuotoliniu būdu vykdomų teismo posėdžių atveju.

Remiantis 2020 m. Teismų veiklos apžvalgos duomenimis, Lietuvos teismuose organizuotų nuotolinių teismo posėdžių skaičius visų kategorijų bylose, lyginant su 2019 m., išaugo 48 proc. ir siekė 3865. Be to, pirmą sykį nuo nuotolinių teismo posėdžių organizavimo Lietuvos teismuose pradžios nuotolinių teismo posėdžių organizavimo lyderiu tapo bendrosios kompetencijos – Vilniaus miesto apylinkės teismas, nuotoliniu būdu organizavęs net 805 posėdžius. Nemažai nuotolinių teismo posėdžių (305) organizuota ir Kauno apylinkės teisme, antrąją vietą užleidusiame Regionų apygardos administraciniam teismui (412 posėdžių)¹²¹¹. Nors, kaip minėta, nuotolinių teismo posėdžių skaičius pagal atskiras bylų kategorijas apžvalgoje nėra išskirtas, atsižvelgiant į tai, kad BPK 8² straipsnis ir poįstatyminiai aktai, nustatantys baudžiamojo proceso veiksmų atlikimo nuotoliniu būdu tvarką, įsigaliojo tik 2021 m. birželio 1 d.¹²¹², galima daryti pagrįstą prielaidą, kad bendrosios kompetencijos teismuose 2020 m. laikotarpiu nuotoliniu būdu nagrinėtos bylos buvo kaip tik civilinės.

2021 m. rugpjūčio 27 d. Teisėjų taryba, apibendrinusi esamą teisinį reglamentavimą, teismų (įskaitant tarptautinių teismų) praktiką bei 2021 m. birželio 30 d. CEPEJ gaires dėl vaizdo konferencijų teismo procese¹²¹³, patvirtino rekomendacijas dėl nuotolinių teismo posėdžių organizavimo¹²¹⁴, kuriose, be konkrečių praktinių patarimų teismams ir teismo proceso dalyviams, kaip turėtų būti vykdomas nuotolinis teismo procesas ir koku būdu jame dalyvauti, įtvirtintos ir svarbios principinės nuo-

¹²¹¹ „Lietuvos teismų 2020 m. veiklos apžvalga“, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/03/teismai2021-g.pdf>.

¹²¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8¹, 210, 263, 269 ir 277 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 8² straipsniu įstatymas, TAR, 2021, Nr. 9125; Vaizdo konferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant baudžiamąsias bylas tvarkos aprašas, patvirtintas teisingumo ministro 2021 m. gegužės 31 d. įsakymu Nr. 1R-183, TAR, 2021, Nr. 12252.

¹²¹³ „Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings (CEPEJ(2021)4REV4)“, Strasbourg, 30 June 2021, <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4>.

¹²¹⁴ Rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių, patvirtintos Teisėjų tarybos 2021 m. rugpjūčio 27 d. protokoliniu nutarimu Nr. 13P-156-(7.1.2).

tolinių teismo posėdžių organizavimo nuostatos. Numatyta, kad nuotoliniai teismo posėdžiai gali būti organizuojami tik įsitikinus, kad tokiu būdu bus užtikrintos visos būtinos procesinės garantijos ir kiekvieno byloje dalyvaujančio asmens teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, akcentuota būtinybė teismui prieinamomis organizacinėmis ir (ar) techninėmis priemonėmis užtikrinti nuotolinio teismo proceso viešumą, rekomenduota planuojant nuotolinį teismo posėdį iš anksto nustatyti teismo proceso dalyviams terminą pateikti nuomonę raštu dėl galimybių bylą nagrinėti nuotoliniu būdu, o to nepadarius – teismo nutartyje, kuria skiriamas nuotolinis teismo posėdis, išaiškinti proceso dalyviams jų teisę nesutikti dėl bylos nagrinėjimo naudojant vaizdo konferencijų technologijas ir teisę dalyvauti teismo posėdyje fiziškai (organizuojant mišrų teismo posėdį). Taip pat išaiškinta, kad nuotolinis teismo posėdis vykdomas mutatis mutandis taikant teismo posėdžiui žodinio proceso tvarka taikomas procesines taisykles, laikantis proceso įstatymuose nustatytų dalyvavimo teismo posėdyje reikalavimų ir bendrųjų etikos reikalavimų.

3.4.3. Pandemijos poveikis civilinio proceso teisei: ar nuotoliniai teismo posėdžiai civilinėse bylose iš išimties gali tapti taisykle?

COVID-19 pandemijos nulemtas nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose naudojimo išplėtimas neišvengiamai kelia klausimą, kiek tokia bylos nagrinėjimo forma gali būti laikoma pasiteisinusia ir kokia apimtimi bei sąlygomis ja gali būti toliau naudojama pandemijai pasibaigus. Atsižvelgiant į tai, kad pandemijos metu nuotoliniai teismo posėdžiai padėjo užtikrinti nenutrūkstamą teisingumo vykdymą, ir į šių priemonių potencialą spartinant civilinių bylų nagrinėjimą, didesnė nuotolinių teismo posėdžių naudojimo civiliniame procese plėtra iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti pakankamai viliojanti. Kita vertus, sprendžiant dėl nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose organizavimo sąlygų ateityje būtina atsakyti į klausimą, ar pandemijos metu sukaupta patirtis išties leidžia tokią bylos nagrinėjimo formą laikyti visiškai adekvačia fizinio teismo posėdžio alternatyva.

CEPEJ 2020 m. birželio 10 d. priimtoje deklaracijoje¹²¹⁵ atkreiptas dėmesys į pernelyg didelio susižavėjimo nuotolinių teismo posėdžių teikiamomis galimybėmis keliamas rizikas. Akcentuota, kad nors informacinių technologijų naudojimas sutei-

---

¹²¹⁵ CEPEJ declaration, „Lessons learnt and challenges faced by the judiciary during and after the COVID-19 pandemic“, Strasbourg, 10 June 2020, <https://rm.coe.int/declaration-en/16809ea1e2>.

kia galimybę nenutrūkstamai vykdyti teisingumą sveikatos krizės metu, šio reiškinio staigus atsiradimas ir nesaikingas naudojimas informacinių technologijų teikiama galimybėmis gali sukelti neigiamų padarinių. Komisijos vertinimu, siekiant sumažinti informacinių technologijų teismo procese diegimo riziką, šių priemonių naudojimas turi remtis aiškiu teisiniu pagrindu, ypatingą dėmesį skiriant šiuo aspektu pažeidžiamiausioms visuomenės grupėms. Be to, informacinių technologijų naudojimo poveikis teisingumo vykdymui turėtų būti reguliariai vertinamas ir prireikus imamasi taisymo priemonių.

Nors su pandemijos sąlygoto nuotolinių posėdžių apimties išplėtimu susijusi patirtis Europos valstybėse iš esmės buvo įvertinta teigiamai¹²¹⁶, netruko paaiškėti ir tai, kad iki pandemijos išsakyti nuogaštavimai dėl tokiu būdu vykdomo teismo proceso galimos neigiamos įtakos pagrindiniams civilinio proceso principams nebuvo visiškai be pagrindo. Lietuvoje, analizuojant nuotolinių teismo posėdžių patirtį pandemijos metu, atkreiptas dėmesys į papildomą stresą bylininkams, kurį gali sukelti nuotolinis bylos nagrinėjimas, galimas neigiamas poveikis teisėjų įvaizdžiui bei suvokiamam jų elgesio teisingumui, papildomą krūvį bylas nagrinėjantiems teisėjams, kuriems, palyginti su kontaktiniu nagrinėjimu, nuotolinių posėdžių metu atsiranda įvairių papildomų užduočių. Akcentuota skaitmeninio raštingumo problema, ypač tarp vyresnio amžiaus žmonių, asmenų tinkamo identifikavimo problema, vis dar nepakankamas teismų techninis pasirengimas vesti nuotolinius teismo posėdžius. Kartu pastebėta ir nuotolinio bylų nagrinėjimo nauda: taupomos išlaidos, laikas, sutrumpėja bylų trukmė, įveikiami tokie barjerai kaip drovumas bendrauti gyvai, finansinė nelygybė. Ypač akcentuota nuotolinių teismo posėdžių nauda verslui. Pastebėtina, kad advokatų pozicija nuotolinių teismo posėdžių atžvilgiu civilinėse bylose Lietuvoje buvo kiek optimistiškesnė nei teisėjų – advokatų nuomone, daugelį civilinių bylų, ypač komercinius ginčus, galima nagrinėti nuotoliniu būdu, o teisėjų vertinimu, nuotoliniai posėdžiai civilinėse bylose tinkamesni parengiamajai teismo proceso stadijai, organizaciniams klausimams, atskiriems proceso veiksmams, apklausoms atlikti, bet galimybės tokiu būdu bylą išnagrinėti iš esmės turi būti vertinamos atsargiai.¹²¹⁷ Pasitaikė ir itin skeptiškų teisės praktikų vertinimų: teigta, kad

¹²¹⁶ Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹²¹⁷ „Ar įmanoma užtikrinti teisę į teisingą teismą nuotoliniu būdu?“, *Teisė.Pro*, <<https://www.teise.pro/index.php/2021/05/22/ar-imanoma-uztikrinti-teise-i-teisinga-teisma-nuotoliniu-budu/>>; Laura Augytė-Kamarauskienė, „Teismai ir advokatai prisitaikė prie pandemijos iššūkių: klientų interesų atstovavimas ir teisių gynimas teisme per karantiną nesustoja – įsibėgėjo nuotoliniai teismų posėdžiai“.

nėra jokių tikrų argumentų, kodėl nuotolinis teismo posėdis gali būti labiau ar bent toks pat sąžiningas kaip ir gyvas¹²¹⁸, o nuotolinis bylų nagrinėjimas (tiesa, baudžiamajame procese) buvo pavadintas net „procesiniu chuliganizmu“¹²¹⁹.

Kalbant apie nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose privalumus ir trūkumus paminėtinas Jungtinėje Karalystėje 2020 m. gegužę atliktas nepriklausomas tyrimas, kuriam vadovavo Teisinio švietimo fondo tyrimų direktorė Natalie Byrom, padedama platesnės virtualios darbo grupės. Tyrime dalyvavo daugiau nei 1000 asmenų, daugiausia advokatų, dalyvavusių nuotoliniuose teismo posėdžiuose COVID-19 pandemijos metu.¹²²⁰ Tyrimo ataskaita buvo paskelbta 2020 m. birželio 5 d.¹²²¹ Nors net 71,5 proc. šio tyrimo dalyvių nuotolinių teismo posėdžių patirtį įvardijo kaip teigiamą ar labai teigiamą, paprašyti palyginti nuotolinius teismo posėdžius su įprastais žodiniais teismo posėdžiais dauguma tyrimo dalyvių nuotolinius teismo posėdžius pavadino ne tokiais veiksmingais, apsunkinančiais tiesioginių dalyvavimą ir labiau varginančiais nei fiziniai teismo posėdžiai. Pastebėta, kad palankiau nuotolinių teismo posėdžių patirtį vertino tie proceso dalyviai, kurių teismo posėdžiai vyko pandemijos pradžioje, o tai galbūt liudija augančius proceso dalyvių lūkesčius nuotolinių teismo posėdžių atžvilgiu ir mažesnę nei pandemijos pradžioje atlaidumą įvairiems kilusiems nesklandumams. Tarp kitų aplinkybių, turėjusių įtakos proceso dalyvių pasitenkinimui ar, priešingai, nepasitenkinimui nuotoliniais teismo posėdžiais, įvardyta proceso dalyvių subjektinė sudėtis (pasitenkinimas buvo didesnis, jei teismo posėdyje dalyvavo tik proceso šalių advokatai, ir priešingai – mažesnis, jei be advokatų teismo posėdyje dalyvavo ir pačios šalys), ankstesnė nuotolinio dalyvavimo teismo posėdyje patirtis (tokios patirties jau turėję apklausos dalyviai savo patirtį teigiamai įvardijo dažniau, nei jos neturėję proceso dalyviai), posėdžio metu

---

Verslo žinios, <<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2020/12/15/teismai-ir-advokatai-prisitaikė-prie-pandemijos-issukiu-klientu-interesu-atstovavimas-ir-teisiu-gynimas-teisme-per-karantina-nesustoja--isi-begejo-nuotoliniai-teismu-posedziai>>.

¹²¹⁸ Tomas Čyvas, „Kauno advokatas: nuotoliniai teismo posėdžiai – blogis“, <https://www.kaunieciams.lt/kauno-advokatas-nuotoliniai-teismo-posedziai-blogis/>.

¹²¹⁹ Mindaugas Povilanskas, „Nuotolinis teismamasis posėdis: pažanga ar „procesinis chuliganizmas“, <<https://www.teise.pro/index.php/2021/01/05/m-povilanskas-nuotolinis-teismamasis-posedis-pazanga-ar-procesinis-chuliganizmas/>>.

¹²²⁰ Courts and Tribunals Judiciary, „Update: Rapid Consultation – The impact of COVID-19 measures on the civil justice system“, <<https://www.judiciary.uk/announcements/rapid-consultation-the-impact-of-covid-19-measures-on-the-civil-justice-system/>>.

¹²²¹ Courts and Tribunals Judiciary, „Civil Justice Council report on the impact of COVID-19 on civil court users published“, <<https://www.judiciary.uk/announcements/civil-justice-council-report-on-the-impact-of-covid-19-on-civil-court-users-published/>>.

kilę techniniai nesklaidumai (apklausos dalyviai, kuriems dalyvaujant nuotoliniame teismo posėdyje buvo kilę techninių nesklaidumų, buvo kur kas mažiau linkę savo patirtį vadinti teigiama), teismo posėdžio paskirtis (parengiamųjų teismo posėdžių dalyvių patirtis dažniau buvo teigiama nei teismo posėdžių, kuriuose byla nagrinėjama iš esmės, dalyvių patirtis), taip pat tai, ar teismo posėdyje dalyvavo daug asmenų, buvo sprendžiami sudėtingi ginčytini klausimai ir apklausiami liudytojai (šiais atvejais apklausos dalyviai nurodė nuotolinius teismo posėdžius esant nepakankamai veiksminga fizinių teismo posėdžių alternatyva dėl ribotų galimybių stebėti kūno kalbą, nedelsiant pateikti tikslinančius klausimus ir veiksmingai dalyvauti diskusijoje).

Atsižvelgiant į tai, kad vienu esminių nuotolinių teismo posėdžių privalumų paprastai laikomas teigiamas poveikis proceso ekonomiškumui, įdomu ir kiek netikėta, kad tik apie 36 proc. aptariamo tyrimo dalyvių teigė, kad nuotoliniai teismo posėdžiai yra ekonomiškesnė alternatyva fiziniams teismo posėdžiams. Kitų tyrimo dalyvių vertinimu, sutaupytos kelionės į teismą išlaidos neatsvėrė laiko ir sąnaudų, reikalingų tinkamai pasiruošti nuotoliniam teismo posėdžiui. Kita vertus, vertinant šį iš pažiūros gan netikėtą rezultatą turi būti atsižvelgiama į tai, kad Jungtinėje Karalystėje bylų vedimas elektroniniu būdu iš esmės nėra pažengęs, todėl apklausos dalyvių akcentuotos pasirėngimo nuotoliniam teismo posėdžiui sąnaudos iš esmės buvo siejamos su poreikiu skaitmenizuoti daugybę procesinių dokumentų.

Panašiu laikotarpiu Jungtinėje Karalystėje vykdytos apklausos, kurioje dalyvavo daugiau nei 1500 teisėjų, nagrinėjusių bylas nuotoliniu būdu 2020 m. kovo 19–gegužės 31 d. laikotarpiu¹²²², duomenys parodė, kad nuotolinis bylų nagrinėjimas lėmė tai, jog priimdami sprendimus tokiu būdu nagrinėtose bylose teisėjai buvo linkę labiau remtis rašytine bylos medžiaga, o ne žodiniais proceso dalyvių pasisakymais. Taip pat pastebėta, kad teisėjams neretai būdavo sunku nuspręsti, ar konkretus proceso dalyvis gali tinkamai pristatyti savo poziciją nuotoliniu būdu ir prireikus suteikti jam reikiamą pagalbą, nes tariamas proceso dalyvių atsipalaidavimas prieš kamerą neretai iš tiesų maskuodavo baimę ir pažeidžiamumą. Be to, net ir esant sklandžiam interneto ryšiui teisėjams buvo sudėtinga ekrane stebėti visas proceso šalis vienu metu ir atsižvelgti į atitinkamus vaizdinius ženklus. Apklaustųjų teisėjų nuomone, nors kai kuriems proceso dalyviams nuotoliniai teismo posėdžiai dalyvavimą teismo posėdyje psichologiškai palengvino, tam tikroms asmenų grupėms, priešingai, tokia

¹²²² Courts and Tribunals Judiciary, „Understanding the impact of COVID-19 on tribunal hearings“, <https://www.judiciary.uk/announcements/understanding-the-impact-of-covid-19-on-tribunal-hearings/>.

teismo posėdžio forma buvo akivaizdžiai psichologiškai sunkesnė. Tarp pastarųjų paminėti asmenys, kurių skaitmeninis raštingumas žemas, mažas pajamas gaunantys asmenys, asmenys, kuriems teismo proceso kalba nėra gimtoji, taip pat asmenys, turintys psichikos sveikatos, klausos ar pažinimo sutrikimų.

Aptartų tyrimų duomenys, kurie, kaip matyti, iš esmės sutampa su Lietuvoje išsakytais probleminiais nuotolinių teismo posėdžių vedimo aspektais, leidžia teigti, kad žvelgti į nuotolinius teismo posėdžius kaip visais atvejais adekvačią fizinio teismo posėdžio civilinėse bylose alternatyvą šiandien būtų neatsakinga. Nors kai kurios iš paminėtų problemų (pavyzdžiui, techninių priemonių nepakankamumas, vis dar nepakankamas teisėjų gebėjimas naudotis vaizdo technologijomis, galimybių nagrinėti bylas elektroniniu būdu nebuvimas) yra tiesiogiai susijusios su nuotolinių teismo posėdžių kaip teisinio reiškinių naujumu ir bėgant laikui gali būti nesunkiai pašalinamos, kitų problemų (visuomenės skaitmeninio raštingumo lygio, nuotolinio proceso netinkamumo kai kurioms asmenų grupėms ar mažesnio veiksmingumo tam tikrų kategorijų bylose), akivaizdu, artimiausiu metu, o galbūt ir apskritai, išspręsti nepavyks. Pandemijos metu išryškėję nuotolinių teismo posėdžių formos trūkumai leidžia teigti, kad šia forma gali būti ir toliau sėkmingai naudojamos atskiriems parengiamiesiems veiksams byloje atlikti, tačiau į teismo posėdžio, kuriame byla nagrinėjama iš esmės, vykdymą nuotoliniu būdu derėtų žvelgti atsargiau. Kaip tik teismo posėdžio, kuriame byla nagrinėjama iš esmės, metu visa apimtimi realizuojami svarbiausi tinkamo proceso principai, tokie kaip rungimasis, viešumas, tiesioginis dalyvavimas, šalių procesinis lygiateisiškumas, todėl būtent šioje proceso stadijoje kyla didžiausia grėsmė pažeisti proceso dalyvių procesines teises.

2021 m. birželio 30 d. CEPEJ gairėse dėl vaizdo konferencijų teismo procese¹²²³ pateikiamos šios esminės nuostatos, skirtos užtikrinti, kad organizuojant teismo posėdžius nuotoliniu būdu nebūtų pažeidžiama EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į tinkamą teismo procesą: 1) konkrečios valstybės teisės normose turi būti įtvirtintas aiškus teisinis pagrindas, leidžiantis organizuoti teismo posėdžius nuotoliniu būdu; 2) pagal įstatymo suteiktas galimybes teismui turi būti suteikta teisė nuspręsti, ar konkretus teismo posėdis gali būti organizuojamas nuotoliniu būdu, atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes; 3) šalims turi būti sudaryta galimybė pateikti savo nuomonę dėl galimybės organizuoti teismo posėdį nuotoliniu būdu ir argumentuotai prašyti dalyvauti teismo posėdyje fiziškai; 4) nuotolinio teismo posėdžio metu

¹²²³ „Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings (CEPEJ(2021)4REV4)“, Strasbourg, 30 June 2021, <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4>.

turi būti be išimties laikomasi tinkamo teismo proceso garantijų, įskaitant teisės kreiptis į teismą veiksmingumą, proceso sąžiningumą, šalių procesinį lygiateisiškumą ir rungimosi principo tinkamą įgyvendinimą.

Pandemijos metu sukaupta patirtis liudija, kad teisinė bazė, leidžianti, esant poreikiui, teismo posėdžius civilinėse bylose vykdyti nuotoliniu būdu, Lietuvoje iš esmės yra pakankama. Galiojantis teisinis reglamentavimas, teisę spręsti dėl nuotolinės teismo posėdžio formos paliekantis bylą nagrinėjančiam teismui, vertintinas teigiamai, nes, iš anksto neapribodamas tokio sprendimo jokiais civilinių ginčų kategorijomis, leidžia teismui individualiai įvertinti tokios proceso formos tinkamumą konkrečioje byloje. Atsižvelgiant į teisėjo procesinio nepriklausomumo principą, apimantį *inter alia* teismo savarankiškumą sprendžiant visus su nagrinėjama byla susijusius klausimus¹²²⁴, manytina, kad bylą nagrinėjančio teisėjo teisė nuspręsti, ar nuotolinis procesas yra tinkama priemonė konkrečioje byloje, ir ateityje neturėtų būti varžoma nei įstatymo leidėjo siekiu plėsti informacinių technologijų naudojimą teismo procesuose, nei byloje dalyvaujančių asmenų pageidavimo teismo posėdyje dalyvauti būtent nuotoliniu būdu. Siekdamas teisingo sprendimo byloje priėmimo teisėjas visais atvejais turi išlaikyti galią nurodyti, kad šalys privalo asmeniškai pasirodyti teisme, reikalauti pateikti originalius dokumentus ir išklausti liudytojus, o informacinės technologijos neturėtų kliudyti šioms teisėjų galioms¹²²⁵.

Lietuvos CPK grindžiamas socialiaja civilinio proceso teorija, numatančia aktyvų bylą nagrinėjančio teisėjo vaidmenį kontroliuojant proceso eigą, užtikrinant proceso sąžiningumą ir šalių procesinį lygiateisiškumą¹²²⁶. Teisėjo vadovavimo procesui principas įtvirtintas CPK 7–8 straipsniuose, CPK XII skyriaus pirmojo skirsnio ir kitose CPK normose. Vienareikšmiškai pastebėta, kad vedant teismo posėdį nuotoliniu būdu teisėjui sunkiau kontroliuoti proceso eigą, tinkamai jam vadovauti – ši aplinkybė neabejotinai labai reikšminga tuo atveju, kai bylos šalys nėra profesionaliai atstovaujamos ir neturi dalyvavimo teismo procese patirties. Taip pat pastebėta, kad neprofesionalūs proceso dalyviai kur kas dažniau nei profesionalūs advokatai yra linkę nuotoliniu būdu vykstantį teismo procesą vertinti kaip mažiau teisingą, o

¹²²⁴ Žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimą Nr. KT9-S6/2014 „Dėl Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo nuostatų, susijusių su konstituciniu teisėjo ir teismų nepriklausomumo principu, išaiškinimo“.

¹²²⁵ CCJE nuomonė Nr. (2011)14 „Teisingumas ir informacinės technologijos“, <https://rm.coe.int/t168074821b>.

¹²²⁶ Vytautas Nekrošius, *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės* (Vilnius: Justitia, 2002), 40.

tai savo ruožtu gali turėti neigiamą poveikį visuomenės pasitikėjimui teismų veikla. Kaip tik bylą nagrinėjantis teismas turi geriausias galimybes įvertinti nurodytas rizikas, sprenddamas dėl nuotolinio teismo posėdžio tinkamumo konkrečioje byloje. Dėl šios priežasties pasigirstančios diskusijos apie asmens teisę į nuotolinį teismo posėdį¹²²⁷ tiek, kiek ši teisė galėtų būti pripažinta įpareigojančia bylą nagrinėjančią teismą, turėtų būti vertinamos itin atsargiai.

Vienas svarbiausių klausimų, susijusių su nuotolinių teismo posėdžių organizavimu ateityje, yra tas, ar tokie proceso formai turėtų būti gautas byloje dalyvaujančių asmenų sutikimas. Šio metu galiojančios CPK nuostatos, kitaip nei BPK 8² straipsnio 2 dalis¹²²⁸, minėta, tokios sąlygos tiesiogiai nenumato. Apie proceso dalyvių teisę nesutikti dėl bylos nagrinėjimo naudojant vaizdo konferencijų technologijas ir teisę dalyvauti teismo posėdyje fiziškai šiuo metu yra kalbama tik Teisėjų tarybos Rekomendacijose dėl nuotolinių teismo posėdžių organizavimo¹²²⁹, kurios yra patariamojo pobūdžio ir, nors būdamos neabejotinai autoritetingu gerosios praktikos šaltiniu, privalomai nesaisto civilines bylas nagrinėjančių teisėjų. Kita vertus, Rekomendacijos vienareikšmiškai neatsako į klausimą, ar civilinių bylų proceso dalyvių teisė nesutikti su bylos nagrinėjimu naudojant vaizdo konferencijų technologijas, kaip ir atitinkama baudžiamojo proceso dalyvių teisė, turėtų būti laikoma absoliučia, t. y. besąlygiškai privaloma civilinę bylą nagrinėjančiam teismui¹²³⁰.

Turbūt niekam nekiltų abejonių dėl to, kad proceso dalyvio nesutikimas dalyvauti teismo posėdyje nuotoliniu būdu, kai tokį nesutikimą lemia svarbios priežastys, pavyzdžiui, techninių galimybių dalyvauti teismo posėdyje naudojant teismo nurodytą konferencijų technologiją neturėjimas, nepakankamas skaitmeninis raš-

¹²²⁷ „Ar įmanoma užtikrinti teisę į teisingą teismą nuotoliniu būdu?“, *Teisė.Pro*, <<https://www.teise.pro/index.php/2021/05/22/ar-imanoma-uztikrinti-teise-i-teisinga-teisma-nuotoliniu-budu/>>.

¹²²⁸ Pagal BPK 8² straipsnio 2 dalį šios dalies nuostatos netaikomos tais atvejais, kai prokuroras, nuken-tėjusysis ir (ar) jo atstovas, kaltinamasis, jo atstovas pagal įstatymą ir (ar) gynėjas, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas ir (ar) jų atstovai pateikia nesutikimą dėl bylos nagrinėjimo naudojant informacinės ir elektroninių ryšių technologijas (vaizdo konferencijas), taigi nurodytų proceso dalyvių sutikimas yra būtina sąlyga nuotolinio teismo posėdžio organizavimui.

¹²²⁹ Rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių, patvirtintos Teisėjų tarybos 2021 m. rugpjūčio 27 d. protokoliniu nutarimu Nr. 13P-156-(7.1.2).

¹²³⁰ Viena vertus, Rekomendacijų 3.7 punkte, numatančiame proceso dalyvių sutikimą kaip būtiną prielaidą nuotoliniam teismo posėdžiui organizuoti, nėra nuorodos į tai, kad šio punkto nuostatos taikytinos tik tam tikrų kategorijų bylose. Kita vertus, Rekomendacijų 3.5 punkte pasisakant dėl proceso dalyvių teisės nesutikti dėl bylos nagrinėjimo naudojant vaizdo konferencijų technologijas, duodama nuoroda į BPK įtvirtintą teisinį reglamentavimą, aiškiai įtvirtinantį absoliučią tam tikrų proceso dalyvių teisę nesutikti su nuotoline teismo posėdžio forma.

tingumas, klausos ar pažinimo sutrikimai, trukdantys tinkamai dalyvauti teismo posėdyje nuotoliniu būdu, turėtų besąlygiškai lemti tokio proceso dalyvio teisę fiziškai dalyvauti žodiniame teismo posėdyje. Klausimų galėtų kilti tais atvejais, kai proceso dalyvis, nenurodydamas svarbių atsisakymo dalyvauti teismo posėdyje nuotoliniu būdu priežasčių, teikia pirmumą fiziniam dalyvavimui teismo posėdyje. Ar toks proceso dalyvio pageidavimas turėtų būti teismui privalomas, ar šiuo atveju prioritetas vis dėlto galėtų būti teikiamas bylos nagrinėjimo operatyvumui, ignoruojant tokią proceso dalyvio valią?

CEPEJ 2021 m. birželio 30 d. gairės dėl vaizdo konferencijų teismo procese numato, kad proceso dalyviui turėtų būti suteikiama teisė motyvuotai reikalauti dalyvavimo teismo posėdyje fiziniu būdu, taip pat rekomenduojama įtvirtinti sprendimo skirti nuotolinį teismo posėdį peržiūros galimybę¹²³¹. Taigi pagal minėtas gairių nuostatas įmanomos situacijos, kai bylą nagrinėjantis teismas dėl nuotolinio teismo posėdžio nusprendžia esant proceso dalyvio prieštaravimui (jei toks prieštaravimas, teismo vertinimu, nėra pakankamai motyvuotas). Kita vertus, aptariamoms gairėms rekomenduoja tik minimalius nuotolinio teismo proceso atitikties tinkamo teismo proceso reikalavimams standartus ir jokia būdu neužkerta kelio valstybių nacionalinėje teisėje nustatyti aukštesnių proceso dalyvių procesinių garantijų.

Pastebėtina, kad, nepaisant to, jog CPK nuostatos, kaip minėta, neįtvirtina byloje dalyvaujančių asmenų sutikimo kaip privalomos nuotolinio teismo posėdžio organizavimo civilinėje byloje sąlygos, teismų praktikoje net ir pandemijos metu šios sąlygos buvo laikomasi. Tokia praktika pripažintina visiškai pagrįsta. Pirma, galima tik pritarti teisės doktrinoje išsakytai pozicijai, kad bent jau tol, kol nuotoliniai teismo posėdžiai nėra įprasti ir nelaikytini visiškai adekvačia įprasto žodinio proceso alternatyva, į šalių valią rengiant nuotolinius teismo posėdžius vis dėlto turėtų būti atsižvelgiama. Tik nuotoliniams teismo posėdžiams tapus įprastesniems galima būtų griežčiau vertinti šalies atsisakymo dalyvauti teismo posėdyje nuotoliniu būdu pagrįstumą¹²³². Atsižvelgiant į tai, jog nuotoliniai teismo posėdžiai Lietuvos civiliniame procese pradėti organizuoti tik prieš šešerius metus, o visuomenės skaitmeninis raštingumas, ypač vyresnio amžiaus grupėse, nėra didelis¹²³³, manytina, kad laiky-

¹²³¹ CEPEJ Gairių 3 ir 4 punktai.

¹²³² Anne Sanders, „Video-Hearings in Europe Before, During and After the COVID-19 Pandemic“, *International Journal for Court Administration* 12 (2) (2021), <<http://doi.org/10.36745/ijca.379>>.

¹²³³ Vyriausybės strateginės analizės centro (STRATA) 2020 m. atliktos apklausos duomenimis, vos pusė vyresnio amžiaus (nuo 50 metų) Lietuvos gyventojų savo skaitmeninius įgūdžius vertina gerai. 2020 m. pradžioje penktadalis Lietuvos gyventojų buvo 65 metų ir vyresni. Plačiau žr. STRATA, „Senstanti

ti nuotolinį teismo posėdį „įprasta ir adekvačia alternatyva“ fiziniam teismo posėdžiui Lietuvoje šiandien dar gerokai per anksti. Antra, šiuo metu galiojančio BPK 8² straipsnio 2 dalis numato absoliučią teisę nesutikti dėl bylos nagrinėjimo naudojant vaizdo konferencijų technologijas ne tik kaltinamajam ar nukentėjusiajam, bet ir civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir (ar) jų atstovams. Būtų gana sudėtinga pagrįsti siauresnių procesinių garantijų taikymą šiems asmenims vien tik dėl to, kad civilinis ieškinytis konkrečiu atveju yra pareikštas baudžiamojoje, o ne civilinėje byloje.

Šalių sutikimas nuotolinei proceso formai svarbus ir EŽTK 6 straipsnio garantijų kontekste. Nors, kaip minėta, pagal EŽTT praktiką dalyvavimas teismo posėdyje vaizdo konferencijos būdu savaime nelaikytinas pažeidžiančiu EŽTK 6 straipsnį, tai, ar buvo gautas byloje dalyvaujančio asmens sutikimas tokiai posėdžio formai, neabejotinai gali tapti svarbia aplinkybe vertinant, ar nuotoliniu būdu vykdomas procesas atitiko tinkamo teismo proceso principus. Tokia išvada darytina, visų pirma, atsižvelgiant į tai, kad pagal EŽTT praktiką asmuo turi teisę apskritai atsakyti žodinio bylos nagrinėjimo garantijos. Be to, vertindamas, ar dalyvavimas teismo posėdyje vaizdo konferencijos būdu nepažeidė tinkamo teismo proceso principų, EŽTT, be kita ko, vertina ir tai, ar pareiškėjas ir jo advokatas teismo proceso metu įspėjo teismą dėl kilusių sunkumų, susijusių su tokia proceso forma.¹²³⁴

Šiandien jau niekam nekelia abejonių, kad kalbant apie teisingumo įgyvendinimą svarbus yra ne tik galutinis jo rezultatas (teisingas teismo sprendimas), bet ir pats teisingumo įgyvendinimo procesas. Asmuo yra linkęs ramiau priimti neigiamą teismo išvadą tuo atveju, kai bylos nagrinėjimo procesas buvo skaidrus ir sąžiningas, kai buvo atsižvelgta į byloje dalyvaujančių asmenų poreikius, asmuo jautėsi tinkamai įsitraukęs į procesą ir turėjęs visas galimybes tinkamai išdėstyti savo poziciją.¹²³⁵ Minėta, kad reikalavimas vykdant nuotolinius teismo posėdžius laikytis tinkamo teismo proceso principų civilinio proceso teisės požiūriu, visų pirma, reiškia būtinybę užtikrinti, kad informacinių technologijų naudojimas nepastatytų vienos iš proceso šalių į mažiau palankią padėtį nei kitos proceso šalies ir neapribotų jos galimybių vienodomis sąlygomis įrodyti aplinkybes, kurios yra šalies reikalavimų ar atsikirtimų pagrindas. Tokia rizika neabejotinai gali kilti, jei vienos iš proceso šalių

Lietuvos visuomenė“. Analitinė apžvalga, 2020, <https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/zmogiskojo-kapitalo-politika/20200924-senstanti-lietuvos-visuomene.pdf>.

¹²³⁴ EŽTT 2006 m. spalio 5 d. sprendimas byloje *Marcello Viola prieš Italiją*, peticijos Nr. 45106/04, 74 punktas.

¹²³⁵ Judicial College, „Good practice for remote hearings“, <<https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/03/Good-Practice-for-Remote-Hearings-May-2020-1.pdf>>.

galimybės yra apsunkintos dėl techninių (nėra tinkamos įrangos ar interneto ryšio), asmeninių (pavyzdžiui, regėjimo ar klausos negalios, trukdančios dalyvauti teismo posėdyje nuotoliniu būdu, nemokėjimo tinkamai naudotis ryšio technologijomis) ar kitų priežasčių. Ši aplinkybė, viena vertus, reiškia, kad proceso dalyvių sutikimas dėl nuotolinės teismo posėdžio formos ne visais atvejais turėtų būti teismo vertinamas kaip savaime pakankama prielaida teismo procesą organizuoti tokiu būdu (toks sutikimas gali būti duotas, pavyzdžiui, baiminantis teismo reakcijos, pačiam proceso dalyviui neįvertinus savo pajėgumų byloje dalyvauti nuotoliniu būdu ir pan.), kita vertus, jei tokių asmenų dalyvavimas teismo posėdyje nuotoliniu būdu teismo vis dėlto būtų pripažintas tinkama alternatyva konkrečioje byloje, turėtų būti imamasi priemonių, kad jiems teismo posėdžio metu būtų suteikta reikiama techninė ir kitokia pagalba (tokią pagalbą kai kurioms byloje dalyvaujančių asmenų kategorijoms galėtų suteikti, pavyzdžiui, socialiniai darbuotojai, taip pat galėtų būti sudarytos galimybės proceso dalyviams prie nuotolinio teismo posėdžio jungtis iš jų gyvenamojoje vietovėje esančio teismo patalpų, padedant teismo darbuotojams).

Ne mažiau svarbu, kad tinkama techninė pagalba nuotolinių teismo posėdžių metu būtų prieinama ir bylą nagrinėjantiems teisėjams. Techniniai nesklaidumai, kurių nepavyksta operatyviai išspręsti, gali ne tik atgrasyti teisėjus nuo naudojimosi nuotolinių teismo posėdžių galimybe tais atvejais, kai ji būtų naudinga, bet ir sąlygoti neigiamą proceso dalyvių patirtį, susijusią su bylą nagrinėjančio teismo „bejėgiškumu“ ir nuolat trikdoma teismo posėdžio eiga. Be to, nepakankamas teismo gebėjimas išspręsti nuotolinio teismo posėdžio metu kylančius techninius nesklaidumus galiausiai gali lemti, jog nebus pasiekti šia proceso forma siekiami tikslai, o teismo procesas taps tik sudėtingesnis ir ilgesnis.

Pandemijos metu sukauptą patirtis jau šiuo metu leidžia išskirti bent keletą kriterijų, į kuriuos turėtų atsižvelgti teismas sprendžiamas dėl nuotolinių teismo posėdžių civilinėse bylose galimybės. Pirmiausia tai bylos pobūdis, sudėtingumas, subjektinė proceso dalyvių sudėtis ir byloje dalyvaujančių asmenų skaičius. Nuotoliniais teismo posėdžiais galėtų būti plačiau naudojamos bylose, kuriose abiem šalims atstovauja advokatai, kuriose daugiausia remiamasi rašytiniais dokumentais, taip pat nesudėtinguose komerciniuose ginčuose. Posėdžius, kuriuose byla nagrinėjama iš esmės, rengti nuotoliniu būdu turėtų būti vengiama tais atvejais, kai proceso šalys asmeniškai dalyvauja teismo posėdyje, ypač jei jų skaitmeninis raštingumas yra menkas, taip pat tais atvejais, kai teismo posėdyje dalyvauja daug byloje dalyvaujančių asmenų, didele apimtimi remiamasi liudytojų parodymais, jei kilęs ginčas yra labai sudėtingas, o bylos nagrinėjimo trukmė potencialiai ilga. Ypatingo atsargumo turėtų būti

imamasi tais atvejais, kai nagrinėjama byla yra susijusi su pažeidžiamomis visuomenės grupėmis, kurių galimybės nuotoliniu būdu dalyvauti nagrinėjant bylą gali būti ribotos, taip pat tose civilinėse bylose, kuriose pagal CPK nuostatas proceso dalyvių dalyvavimui žodiniame teismo posėdyje skiriamas ypatingas dėmesys.¹²³⁶ Atsižvelgdami į toliau besiformuojančią teismų praktiką, ateityje turėsime apsispręsti, ar tikslinga įstatymu reglamentuoti civilinių ginčų kategorijas, kuriose nuotoliniai teismo posėdžiai bylai nagrinėti iš esmės neturėtų būti taikomi, ar teismo vykdoma kontrolė šioje srityje yra visiškai pakankama ir įstatymų leidėjo kišimasis šiuo klausimu nėra reikalingas.

Apibendrinant sakytina, kad nors pandemijos metu įgyta patirtis parodė, kad nuotolinis teismo procesas civilinėse bylose yra įmanomas reiškinys, galintis tapti puikia priemone siekiant užtikrinti teisingumo sistemos nenutrūkstamą funkcionavimą ypatingomis aplinkybėmis, neturėtų būti pamiršta, kad informacinių ir elektroninių ryšių technologijų diegimas teismuose yra tik priemonė proceso veiksmingumui ir spartai užtikrinti, o ne tikslas savaime. Todėl šia priemone turėtų būti naudojamosi tik tais atvejais, kai atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes ji gali prisidėti prie civilinio proceso tikslų ir principų įgyvendinimo, o ne juos apriboti ar paneigti.

---

¹²³⁶ Pavyzdžiui, pagal CPK 388 straipsnio 2 dalį atsakovo dalyvavimas teismo posėdyje yra būtinas nagrinėjant bylą dėl tėvystės nustatymo, CPK 467 straipsnio 2 dalyje akcentuojama būtinybė teismo posėdyje apklausti asmenį, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje.